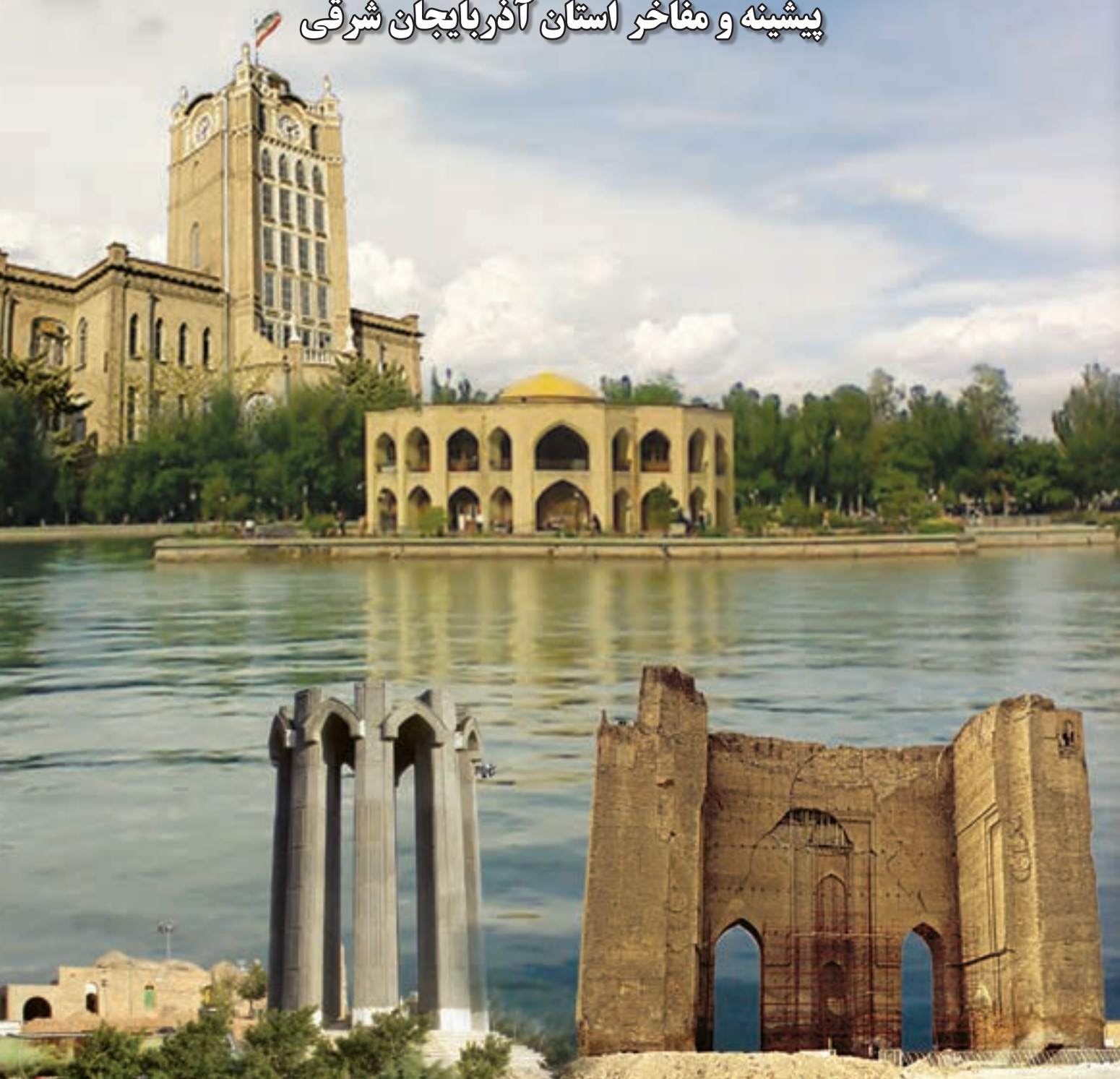

فصل چهارم

پیشینه و مفاخر استان آذربایجان شرقی

درس دهم: از گذشته استان خود چه می‌دانید؟

آذربایجان سر ایران است.

(مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه‌ای)

پیشینه سکونت انسان در استان

در جواب این سؤال که آذربایجان کی و چگونه محل سکونت شد و ساکنان اولیه آن از کدام اقوام بوده‌اند، اطلاع دقیقی در دست نیست. برخی از دانشمندان، با توجه به اشکال سفالینه‌های به دست آمده، در کاوش‌های باستان‌شناسی ساکنان اولیه آذربایجان را مردمی دامدار و از نژاد مدیترانه‌ای می‌دانند. در آغاز هزاره اول ق.م. دره آجی چای و ناحیه کنونی تبریز متعلق به قوم متمدن دالیان بوده است. کاوش‌های باستان‌شناسی در این منطقه کم‌انجام گرفته و مدارک قابل استناد در این زمینه بسیار ناچیز است. تپه‌های فراوان مکشوفه و غیرمکشوفه باستانی، سنگ‌نگاره‌های متعلق به پادشاهان اورارتی و وجود قبرستان‌های کلان‌سنگی در نقاط مختلف استان که به قبرهای «گور» معروف‌اند، بیانگر سکونت طولانی انسان در این استان است. از سویی آذربایجان در طول تاریخ، دالان جابه‌جایی اقوام از شرق به غرب و بالعکس بوده و نقش عمده‌ای در تبادلات فرهنگی اقوام گوناگون داشته است. در نتیجه کاوش‌های باستان‌شناسی سال‌های اخیر آثار فراوانی در جنوب شرقی استان به دست آمده که متعلق به عهد حجر قدیم است و قدمت تمدن آذربایجان را به هزاره چهارم ق.م می‌رساند.

شکل ۲-۴- آثار مکشوفه هزاره اول ق.م در محل محوطه مسجد کبود

شکل ۱-۴- ریغون سفالی هزاره اول ق.م. میانه

شکل ۳-۴. سنگ ساب مربوط به هزاره سوم ق.م. — خدا آفرین

وجه تسمیه آذربایجان

آذربایجان از ایالات بسیار کهن ایران است. استقلال سیاسی ایران و هویت ملی ایرانی از آذربایجان آغاز شده است؛ زیرا اولین دولت ملی ایران، یعنی دولت «ماد» در این سرزمین استقرار یافته است و نام آن در منابع ایرانی و آثار جغرافی نویسان اسلامی و دیگر ملل به صورت‌های گوناگون آمده است. در منابع هخامنشی «ساتراب» «ماد» و در فارسی قدیم این منطقه را آذربادگان، آذربایگان و در منابع یونانی آتروپاتن و در کتب جغرافی نویسان اسلامی، آذربایجان و آذربيجان آمده است. بعضی از دانشمندان اسم این سرزمین را ترکیبی از واژه‌های آذر به معنی آتش و پات به معنی نگهبان و گان به معنی محل دانسته‌اند (آذر+ پات + گان). بعضی از محققان بر این عقیده‌اند که نام آذربایجان از نام آتروپات «آزپید» سردار معروف آذربایجانی اواخر دولت هخامنشیان گرفته شده است که آن نیز به معنی نگهبان آتش است و بعضی از مورخان وجود آتشکده معروف «آزرگشنسب» در آذربایجان را علت نام‌گذاری این منطقه دانسته‌اند.

فعالیت

— با کمک دبیر خود درباره علل دیگر نامگذاری آذربایجان بحث کنید.

نگاهی به گذشته تاریخی استان

آذربایجان از دوران ماقبل تاریخ به دلیل داشتن بیلاق‌های سرسبز و قشلاق‌هایی چون جلگه مغان و کناره‌های رودخانه کورا «کُر» مورد توجه اقوام دامدار کوچ رو بوده است. لذا قبل از مهاجرت آریاییان به این سرزمین اقوام مختلفی در این سرزمین ساکن بوده‌اند. وجود تپه‌های باستانی و قبرستان‌های کلان سنگی در این ناحیه، گویای همین حقیقت است. اسکان پایدار بعضی از این اقوام چون دالیان، هوریان، کادوسیان، گوتی‌ها و اورارتی‌ها منجر به تشکیل تمدن‌های اولیه در این منطقه شده که آثار فراوانی از آنها باقی مانده است.

برای مطالعه

آذربایجان قبل از اسلام

۱- دوره مادها: مادها قوم کوچ رو و رمه‌گردان آریایی نژاد بودند که از هزاره دوم قبل از میلاد به فلات ایران مهاجرت کرده‌اند و در شمال غرب این فلات ساکن شده‌اند. مادها به پرورش اسب معروف بودند. به گفته هروودت مورخ یونانی (قرن پنجم ق.م) مادها متشکل از شش قبیله بودند که در نواحی لرستان، کردستان، همدان و آذربایجان پراکنده

شده بودند. بعد از اتحاد با دولت «ماننا» دولت آشور را شکست دادند و نخستین دولت آریایی را به رهبری «دیا اکو» (۷۰۱ یا ۷۰۸-۶۵۵) ایجاد کردند و به این خاطر آذربایجان را کشور «ماد» می‌گفتند.

شکل ۲-۴- قفل رمزخوان اثری متعلق به قرن ششم ه.ق - عجب‌شیر

۲- دوره هخامنشیان: بعد از سقوط دولت آریایی نژاد «ماد» در سال ۵۵۹ ق.م دولت دیگری از آریاییان به نام هخامنشیان به رهبری کوروش رئیس قبیله پاسارگاد تشکیل شد که از ۵۵۹ ق.م تا ۳۳۰ ق.م بزرگ‌ترین امپراطوری جهانی را تشکیل دادند و با ایجاد سازمان‌های منظم دولتی و به‌کارگیری سیاست منطقی کشورداری و رفتار بشردوستانه و احترام به حقوق و ادیان و آداب و سنن ملت‌ها، توانستند تقریباً ۲۲۹ سال اداره جهان متمدن آن روز را در دست داشته باشند.

۳- دوره اشکانیان و ساسانیان: خاندان آتروباتیان، پس از سقوط دولت هخامنشیان در سال ۳۳۰ ق.م

شکل ۵-۴- اثری متعلق به دوره اشکانی (غار قدمگاه - اشکانی - آذرشهر)

به دست اسکندر مقدونی، خستریوان والی ماد، آتروپات (آذربد) فرمانده طلايه قشون داریوش سوم در جنگ گوگمل بود. بعضی‌ها او را مرد روحانی می‌دانند، او و بازماندگانش با تدبیر توانستند استقلال ماد و حاکمیت خاندان خود را تا سال ۲ ق.م حفظ کنند، در طول دوره‌ای نزدیک به هفت قرن فرمانروایی اشکانیان و ساسانیان، آذربایجان جزء جدایی ناپذیر ایران و از ایالات بسیار مهم این دو دولت محسوب می‌شده است. آذربایجان در عهد ساسانیان به دلیل استقرار پایتخت تابستانی آنها در شهر «شیز»^۱ یا «گنزک»^۲ و وجود آتشکده مقدس «آزرگشنسب»^۳ در این محل از تقدس خاص و اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار بوده است.

شکل ۶-۴- گنجبری‌های نقش خورشید و شیر آثاری متعلق به دوره اشکانی (قلعه ضحاک - اشکانی - هشترود)

آذربایجان در دوران اسلامی

بنا به گفته مورخان، آذربایجان در سال ۲۲ هجری به دستور عمر (خلیفه دوم) و به فرماندهی «خدیفه بن یمان» سردار عرب فتح شد. پایتخت آذربایجان در آن تاریخ شهر اردبیل بود. در زمان خلافت حضرت علی (ع) سعید ابن ساریه خزائی والی آذربایجان گردید. در عهد امویان مروان ابن محمد ابن مروان ابن حکم آخرین خلیفه اموی که در سال ۱۳۲ ه.ق در جنگ با نیروهای ابو مسلم خراسانی

۱- sheiz

۲- kenzek

۳- Azargoshasb

کشته شد، والی آذربایجان بود. در عهد بنی عباس نیز ابو جعفر منصور دوانیقی دومین خلیفه عباسی و یحیی بن خالد برمکی وزیر معروف ایرانی، از والیان معروف آذربایجان بودند. در سال ۱۹۲ فرقه خرم‌دینان در این ناحیه علیه خلفای غاصب و ستمگر عباسی به رهبری جاویدان بن سهلک سر به شورش برداشتند. این قیام بعد از مرگ او به رهبری بابک خرم‌دین ادامه یافت. عاقبت این قیام در دوره خلافت معتصم هشتمین خلیفه ستمگر عباسی به وسیله افسین سردار دیگر ایرانی که در خدمت عباسیان بود، سرکوب شد. بابک اسیر گردید و در سال ۲۲۳ هـ. ق در بغداد به دار آویخته شد. در زیر نمونه‌هایی از بناهای تاریخی متعلق به دوره اسلامی آمده است.

شکل ۷-۴- پل و نیار - شهرستان تبریز
انری متعلق به دوران معاصر

شکل ۸-۴- پل بزرگ خدا آفرین -
انری متعلق به دوران معاصر

شکل ۹-۴- مسجد جامع مرند دوره اتابکان قرن ۶ هـ.ق

شکل ۱۰-۴- خانه بهنام (دانشکده معماری) - دوره قاجار

شکل ۱۱-۴- پل دختر- ملکان- دوره صفوی ۹۵۱ ه.ق

شکل ۱۲-۴- مقبره شیخ اسحق هریس- دوره صفوی ۹۹۰ ه.ق

۱- دوره سلجوقیان : در سال ۲۲۳ و ۲۷۶ هـ. ق محمد بن ابی ساج، آذربایجان را فتح کرد و دولت ساجیان را در این ایالت تشکیل داد. در سال ۳۴۰ هـ. ق یکی از خاندان عرب به نام روادیان بر آذربایجان مسلط شدند امرای این خاندان مذهب شیعی داشتند و سکه سبک شیعه ضرب می کردند و تا سال ۴۳۸ هـ. ق بر این خطه فرمانروایی کردند، پایتخت آنها شهر مرند بود. طغرل سلجوقی در سال ۴۱۰ هـ. ق این سرزمین را از دست روادیان بیرون آورد و از این به بعد آذربایجان جزو قلمرو سلجوقیان بزرگ گردید.

۲- دوره اتابکان : با ضعف دودمان سلاجقه اتابک شمس الدین الدیگر در آذربایجان قدرت گرفت و بنیانگذار دولتی شد که بعدها به اتابکان آذربایجان معروف شدند. اتابکان از سال ۵۴۱ تا ۶۲۵ هـ. ق در آذربایجان فرمانروایی کردند. پایتخت آنها در ابتدا شهر اردبیل بود ولی بعدها پایتخت را به تبریز انتقال دادند. در سال ۶۱۶ مغولان به آذربایجان حمله کردند اما اتابکان با چنگیز از در دوستی وایلی در آمدند. در نتیجه تبریز بدون هیچ گونه صدمه‌ای به تصرف لشکر مغول در آمد.

۳- دوره مغول : چنان که گذشت مغولان در سال ۶۱۶ هـ. ق آذربایجان را تصرف کردند. از زمان «آباخان» فرزند هلاکو، تبریز به عنوان پایتخت و مرکز سیاسی دولت مغول انتخاب شد و شکوفایی تبریز در زمان غازان خان با احداث دانشگاه «ربع رشیدی»، مسجد علیشاه «ارگ فعلی»، مقبره غازان خان معروف به «شام غازان» و سایر ابنیه و کاروانسراها به اوج خود رسید. این شکوفایی تا مرگ غازان خان در سال ۷۰۳ هـ. ق ادامه داشت اما پس از وفات وی سلطان محمد خدا بنده (۷۰۳-۷۱۶ هـ. ق) برادر و جانشین او که به مذهب شیعه مشرف شده بود؛ پایتخت خود را از تبریز به سلطانیه انتقال داد.

بیشتر بدانیم

آیا می‌دانید بلندترین و زیباترین بنای جهان اسلام کدام بوده و در کدام شهر ساخته شده است؟
غازان خان مغول در سال ۶۹۵ هـ. ق طی شورای مشورتی اعیان مغول به مقام ایلخانی انتخاب شد و تبریز را پایتخت خود قرارداد. در محل شام غازان که امروز یکی از محلات تبریز است، برای خودش آرامگاه با شکوهی بنا کرد که ارتفاع گنبد آن از گنبد مرقد سلطان سنجر در شهر «مرو» که در عالم اسلام بلندترین بنا شمرده می‌شد، مرتفع‌تر بود. این بنا از نظر ریزه‌کاری‌های هنری و معماری که به دست معماران و هنرمندان چیره دست ایرانی ساخته شده بود، مورد تحسین همگان قرار گرفت. او در جنب این بنای عالی، دو مدرسه، یک بیمارستان و یک رصدخانه همانند آنچه که نیای او هلاکو خان در مراغه ساخته بود، ایجاد کرد. همچنین یک کتابخانه بزرگ، دایره بایگانی اسناد دیوانی، دارالایتم، گرمابه و استخری مزین به زیباترین کاشی‌ها بنا کرد و برای نگهداری این بناهای عظیم، اموال فراوانی را وقف کرده بود. او در کنار هر یک از دروازه‌های شهر برای رفاه مسافران و کاروانیان، کاروانسرا، بازار و گرمابه‌هایی احداث کرده بود. او همچنین اعیان و اشراف را به ساختن قصرها و بناها و آثار زیبا در شهر تبریز تشویق نمود. در عصر فرمانروایی او شهر تبریز از بزرگترین شهرهای فرهنگی، هنری، تجاری و اقتصادی جهان اسلام به حساب می‌آمد.

شکل ۱۳-۴- ارگ علیشاه از آثار دوره مغول

ربع رشیدی به عنوان بزرگ ترین دانشگاه جهان اسلام در قرون ۷- ۸ هـ. ق شناخته می شد.

شکل ۱۴-۴- نمایی از ربع رشیدی اولین دانشگاه ایران در دوره مغول

شکل ۱۵-۴- نمایی از مسجد کبود معروف به فیروزه اسلام متعلق به معماری قرن نهم هجری قمری

۴- عصر ترکمنان : با فروپاشی دولت تیموریان در آغاز قرن نهم اقوام ترکمن (آق. قویونلوها و قرا قویونلوها) در آذربایجان نیرومند شدند. در نتیجه مؤسس دودمان قرا قویونلوها قرایوسف در سال ۸۲۳ ه.ق در آذربایجان به قدرت رسید. وی تبریز را پایتخت خود قرار داد. پس از وفات او، فرزندش جهانشاه که مشهورترین پادشاه این دودمان است به سلطنت رسید. وی عاقبت در جنگ با اوزون حسن «آق قویونلو» در سال ۸۷۲ ه.ق به قتل رسید. پس از مرگ جهانشاه، دولت قرا قویونلوها در آذربایجان برچیده شد؛ مسجد کبود از آثار او است.

اوزون حسن بنیان گذار دولت آق قویونلوها بود. او تبریز را پایتخت خود قرار داد و قلمرو خود را تا بغداد و هرات توسعه داد. بعد از مرگ او فرزندش سلطان یعقوب به سلطنت رسید اما او در جوانی از دنیا رفت و با مرگ یعقوب دولت آق قویونلوها در آذربایجان فروپاشید. مدرسه دینی «نصریه» و مسجد «حسن پادشاه» واقع در خیابان دارایی جدید تبریز از آثار آنها است.

شکل ۱۶-۴- سکه‌های متعلق به دوران آق قویونلوها

شکل ۱۷-۴- سکه‌های متعلق به دوران قرا قویونلوها

۵- صفویان : شاه اسماعیل صفوی در سال ۹۰۷ هـ.ق وارد تبریز شد. او این شهر را پایتخت خود قرار داد و خویشان را شاه ایران و مدافع مذهب شیعه خواند. او در جنگ چالدران در سال ۹۲۰ هـ.ق از سلطان سلیم عثمانی شکست خورد. شاه اسماعیل در سال ۹۳۰ هـ.ق در سن ۳۸ سالگی از جهان رفت و فرزند ۹ ساله او تهماسب اول (۹۳۰-۹۸۴ هـ.ق) از طرف سران قزلباش در تبریز به پادشاهی رسید. در زمان او سلیمان قانونی سلطان عثمانی به آذربایجان حمله کرد و تبریز را تصرف کرد و چون دیگر تبریز پایتخت امنی برای صفویان نبود، شاه تهماسب اول پایتخت را به قزوین منتقل نمود. اما تبریز به عنوان یک شهر بسیار مهم مورد توجه شاهان صفوی بود و تنها شهری بود که به دلیل نزدیکی به مرزهای عثمانی به وسیله سپه سالار کل ارتش ایران اداره می‌شد.

۶- دوره قاجاریه : در زمان سلطنت فتحعلی شاه قاجار، آذربایجان به دلیل همسایگی با دو کشور بزرگ روسیه و عثمانی، از اهمیت فراوانی برخوردار بود. به همین جهت شهر تبریز ولیعهد نشین شد. این سنت تا انقراض

شکل ۱۸-۴- سنگ «بسم الله» - قرن دهم هجری

شکل ۱۹-۴- نمایی از امامزاده عون بن علی -
قلعه عون بن علی مربوط به قرن هشتم و مرمت شده
در دوره های بعدی

شکل ۲۰-۴- نقشه ایران در دوره صفویه که در آن تبریز به عنوان اولین پایتخت جهان تشیع محسوب می‌شد.

قاجاریه در سال ۱۳۰۴ ه. ش ادامه داشت. در جنگ‌های ایران و روسیه، (۱۲۱۸-۱۲۴۳ ه. ق) آذربایجان اهمیت سیاسی و نظامی فراوانی داشت. مردم آذربایجان با دادن کشته‌های زیاد از این آب و خاک دفاع کردند و در جریان جنگ‌های دوره اول و دوم ایران و روسیه علاوه بر شهرنشینان و روستاییان، عشایر آذربایجان نیز نقش عمده‌ای داشتند. این ایالت بعد از شکست قشون ایران، از قوای روسیه در سال ۱۲۴۳ ه. ق به وسیله نیروهای روسی اشغال شد و بعد از پذیرش عهدنامه ترکمن‌چای و از دست دادن مناطق شمالی رود ارس، از قوای بیگانه تخلیه گردید. در نهضت تنباکو اعتراض از آذربایجان و شهر تبریز آغاز شد و در جریان انقلاب مشروطه در سال ۱۳۲۴ ه. ق آذربایجان از ایالات پرچمدار آزادی بود و تبریز از شهرهای پیشگام در انقلاب و مرکز فعالیت آزادی خواهان مشروطه طلب محسوب می‌شد. پس از مرگ مظفرالدین شاه و اعلان سلطنت محمد علی شاه، تبریزی‌ها، با توجه به شناختی که در دوران ولیعهدی از او داشتند، به سلطنت وی روی خوش نشان ندادند. لذا پس از به توپ بستن مجلس اول در سال ۱۳۲۶ ه. ق به وسیله محمد علی شاه و آغاز دوره استبداد صغیر، تبریز مرکز مقاومت ملی علیه شاه مستبد شد. ستارخان و باقرخان دو تن از سرداران غیور آذربایجان، با کمک مردم و علمای آزادی خواه آذربایجان مدت ۱۱ ماه در مقابل نیروهای دولتی مقاومت کردند و با برکناری پادشاه مستبد از سلطنت در سال ۱۳۲۷ ه. ق دوباره نظام مشروطه را برقرار نمودند.

شکل ۲۱-۴ نقشه ایران در اوایل قاجاریه که در آن آذربایجان مرکز فرماندهی جنگ‌های ایران و روس بود

بیشتر بدانیم

در منابع تاریخ در جنگ‌های ایران و روس، نکات قابل توجهی از جان‌بازی‌ها و فداکاری‌های عشایر این منطقه آمده است. در این میان نقش قبیله حاجی علیلو یکی از قبایل منطقه قره‌داغ از همه قابل توجه‌تر بوده که با علاقه خاصی از آب و خاک کشور دفاع می‌کردند. یکی از سران این قبیله اسدالله سلطان بود که در جریان این جنگ‌ها نه‌تن از فرزندانش شهید شده بودند. با این حال او با جمعی از بزرگان ایل خود به مقررماندهی عباس میرزا آمده بود تا او را به ادامه جنگ و عدم قبول عهدنامه ننگین ترکمنچای تشویق کند. وی حتی تعداد ۱۲ نفر از اقوام و نوادگان شجاع خویش را همراه آورده بود و به عباس میرزا اظهار می‌داشت که آنها را به‌جای فرزندان شهیدش به جبهه‌های جنگ بفرستد و می‌گفت با تقدیم آخرین افراد خانواده‌اش در این جنگ تا آخرین نفس خواهد جنگید و از حیثیت ملی و کيان دینی و تمامیت ارضی کشور دفاع خواهد کرد و در همین موقع گروهی از عشایر آذربایجان به ادامه جنگ

با دشمن تا آخرین نفس تأکید می‌کردند و عباس میرزا را به ادامه آن و عدم قبول شرایط روس‌ها تشویق می‌کردند. در این میان رفتار پیرزنی از زنان آذربایجانی از همه افتخارآمیزتر بود. این زن سالخورده با شنیدن خبر متارکه جنگ، از قیمت ریسمان دست تاب، مقداری لوازم جنگ و خواروبار برای سربازان تهیه کرده و به مقر فرماندهی عباس میرزا آورده بود تا در تجهیز سربازان وطن در مقابل دشمن سهمی داشته باشد.

شکل ۲۲-۴- نقشه قدیمی تبریز در سال ۱۲۸۶ هجری شمسی

۷- عصر پهلوی : با تشکیل سلطنت دودمان پهلوی در سال ۱۳۰۴ ه.ش مردم آذربایجان نیز مانند سایر مردم ایران گرفتار استبداد رضا خانی شدند. آنها در برابر تغییر لباس و کلاه مقاومت کردند و از هویت ملی خود دفاع نمودند. در شهریور ۱۳۲۰ ه.ش با شروع جنگ جهانی دوم، با اینکه دولت ایران همانند جنگ جهانی اول اعلام بی طرفی کرده بود، اما قوای جنگی روسیه بدون توجه به قوانین بین المللی و اعلام بی طرفی کشورمان، آذربایجان را اشغال کردند. متجاوزان روسی، به فکر جدایی آذربایجان از ایران و الحاق آن به جمهوری آذربایجان افتادند. لذا با خلع سلاح نیروهای محلی در شهر تبریز، به تقویت فرقهٔ دموکرات آذربایجان پرداختند و دولت وابستهٔ جمهوری خود مختار آذربایجان را به رهبری سیدجعفر پیشه‌وری تأسیس کردند. با توجه به اینکه مردم مسلمان و علمای آذربایجان هیچ‌گونه علاقه‌ای به این حکومت وابسته و بیگانه‌پرست نشان ندادند، دولت دموکرات‌ها در ۲۱ آذر ۱۳۲۵ ه.ش با ورود نیروهای دولتی از تهران به آذربایجان سقوط کرد و رهبران وابستهٔ آن به روسیه فرار کردند.

درس یازدهم: آذربایجان شرقی در دوره انقلاب اسلامی ایران

«اهالی تبریز و آذربایجان همیشه طرفدار اسلام و کشور بودند»

امام خمینی (ره)

شکل ۲۳-۴ دیدار جمعی از مردم استان بارهبر معظم انقلاب اسلامی در سالروز ۲۹ بهمن، قیام مردم تبریز

مردم آذربایجان شرقی، بارها مخالفت خود را با برنامه‌های ضداسلامی دولت پهلوی‌ها چه در موضوع تغییر لباس و کشف حجاب و چه در اجرای برنامه «اصلاحات ارضی» ابراز نمودند و از حریم اسلام و روحانیت دفاع کردند. اعتراض آنها در قیام پانزده خرداد ۱۳۴۲ ه.ش به رهبری امام خمینی (ره) بعد از انقلاب مشروطه و نهضت ملی شدن نفت، قدرت ایمان و عزم ملی مردم آذربایجان را به نمایش گذاشت. قیام توفنده مردم تبریز در ۲۹ بهمن سال ۱۳۵۶ ه.ش که به مناسبت گرامیداشت چهلمین روز شهادت شهدای ۱۹ دی ماه ۵۶ شهر قم اتفاق افتاد، لرزه بر بنیاد دولت پهلوی انداخت و این اعتراض بدر انقلاب را در سراسر کشور پاشید.

شکل ۲۴-۴- تخریب مجسمه
شاه توسط مردم غیور تبریز در ۲۶
دی ماه ۱۳۵۷- روز فرار شاه
(میدان ساعت تبریز)

تلاش انقلابی مردم آذربایجان بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تا به امروز گواه روشن، بر حمایت بی دریغ مردم آذربایجان از آرمان‌های مقدس انقلاب اسلامی ایران به رهبری حضرت امام (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای است. در جریان هشت سال دفاع مقدس، جوانان غیور و باایمان آذری حمایت بی چون و چرای خود را از اسلام و انقلاب به نمایش گذاشتند. اقدامات ایثارگرانه مردم آذربایجان

شکل ۲۵-۴- برگزاری پرشکوه نماز جمعه در مصلائی امام خمینی (ره) - تبریز

در پشت جبهه نیز قابل تقدیر بود. همچنین احساسات خالصانه انبوه مردم آذربایجان در استقبال از سفر پربرکت رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران، حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای در پنجم خرداد سال ۱۳۷۴ ه.ش. به آذربایجان کمال علاقه مردم استان به اسلام و ولایت را در سطح ملی به نمایش گذاشت.

فعالیت

– مردم آذربایجان در پیروزی انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی ایران چه نقشی داشتند؟

افتخارات لشکر عاشورا

این جانب در ذهن خود از لشکر سرفراز عاشورا و عناصری از برجستگان و سرداران آن، یادهای نیک دارم «از بیانات مقام معظم رهبری در کنگره بزرگداشت سرداران شهید آذربایجان».

شکل ۲۶-۴- صحنه‌هایی از اعزام رزمندگان آذربایجان شرقی به جبهه‌ها در دوران دفاع مقدس

پیشینه و مفاخر استان

ملت آذربایجان همواره در طول تاریخ با فداکاری‌ها و نثار خون خویش مدافع ایران و اسلام بوده‌اند و در جنگ تحمیلی در هشت سال دفاع مقدس نقش مهمی را ایفا نمودند. لشکر سرفراز ۳۱ عاشورا از رزمندگان دلاور و سرداران رشید آذربایجان تشکیل شده بود که در طول جنگ تحمیلی لرزه بر اندام دشمن بعثی و پشتیبانان جهان‌خوار آنها می‌انداختند. حماسه آفرینی‌های رزمندگان و سرداران لشکر ۳۱ عاشورا در جنگ تحمیلی «تیترا» اول روزنامه‌ها و سرفصل اخبار رادیوهای بیگانه بود. حملات اعجاب انگیز و خط شکنی‌های متهورانه رزمندگان آن لشکر سرفراز، موجب تعجب ناظران سیاسی و مفسران نظامی اروپا و آمریکا می‌شد. سرداران بزرگی چون شهید مهندس مهدی باکری و برادرش شهید مهندس حمید باکری، شهید علی تجلایی، شهید مرتضی باغچیان و شهید حسن شفیع زاده از نامی‌ترین و پرافتخارترین سرداران این استان بودند که حیات پراج خود را عاشقانه در طبق اخلاص نهاده و تقدیم انقلاب و اسلام و ایران نمودند و اوراق زرین دیگری بر کتاب افتخارات ملت آذربایجان، افزودند. روانشان شاد و یادشان جاودانه باد.

شکل ۲۷-۴. یادبود شهدای گمنام واقع در کنار امام‌زاده عون‌بن علی تبریز

فعالیت

— زندگی‌نامه دو تن از سرداران لشکر عاشورا را تهیه و در کلاس بخوانید.

حماسه‌سازان لشکر پرافتخار ۲۱ حمزه آذربایجان و پایگاه دوم شکاری تبریز

اگر حمزه سیدالشهداء در جنگ‌های صدر اسلام، مدافع اسلام و آرمان‌های رسول خدا بود، تا پای جان از اسلام دفاع نمود و در جنگ احد عاشقانه به شهادت رسید، لشکر ۲۱ حمزه آذربایجان نیز همراه با افراد غیور و شجاع و خلبانان تیزپرواز پایگاه دوم شکاری تبریز، از آغاز جنگ تحمیلی و دفاع مقدس، در جبهه‌های حق علیه باطل با دشمن بعثی نبرد کردند. امیران و فرماندهان رشید و از جان گذشته و غیور مردان این لشکر سرافراز آذربایجان با جان فشانی‌ها و حماسه‌سازی‌های خود چهره ایران و ایرانی را در پیشگاه تاریخ و اجداد سلحشور خود سفید کردند. حملات خلبانان متهور پایگاه دوم شکاری آذربایجان به عمق خاک و استحکامات دشمن و بمباران مراکز حیاتی، نظامی و صنعتی عراق، فرماندهان آن کشور که خواب تصرف تهران را دیده بودند به زانو درآوردند. لشکر سرافراز ۲۱ حمزه و پایگاه دوم شکاری تبریز با پایداری خود در مقابل دشمن خسارات و تلفات سنگینی بر آنها وارد کردند. این پایگاه افسران و سربازان و امرای شهیدی چون سرلشکر شهید فکوری را تقدیم اسلام و ایران نمودند. نامشان جاودانه تاریخ پرافتخار گلگون کفن ارتش ایران اسلامی باد.

شکل ۲۸-۴- صحنه‌ای از اعزام رزمندگان به جبهه‌ها در دوران دفاع مقدس

شکل ۲۹-۴- بمباران دبیرستان دخترانه زینبیه شهر میانه در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران

شکل ۳۰-۴- رزمندگان استان در
ساحل اروندرود

شکل ۳۱-۴- بسیج خواهران در
استان

برای مطالعه

نیروی انتظامی و جهادگران استان آذربایجان شرقی

قبل از وقوع انقلاب اسلامی ایران حفاظت از امنیت راه‌های مناطق روستایی و خارج شهرها به‌عهده ژاندارمری و حفاظت از داخل شهرها به‌عهده پلیس شهربانی بود. پس از پیروزی انقلاب، کمیته‌های انقلاب اسلامی، جهت حفظ امنیت شهرها و مبارزه با افراد ضد انقلاب به‌وجود آمدند. در دهه هزار و سیصد و هفتاد این سه نیرو با هم ترکیب شدند و نیروی انتظامی را به‌وجود آوردند و زیر نظر وزارت کشور قرار گرفتند. نیروهای انتظامی استان در جبهه‌های جنگ و ایجاد امنیت در جامعه نقش فعالی داشتند و شهدای فراوانی تقدیم انقلاب کردند. جهادگران استان خدمات شایانی در ایجاد خاکریزها و ساختن سنگر انجام دادند و چون همیشه در تیررس دشمن بودند، به آنها سنگرسازان بی‌سنگر می‌گفتند. جهادگران استان نیز شهدای فراوانی تقدیم انقلاب نمودند.

فعالیت

— آیا در مورد مدرسه دخترانه زینبیه میانه و به شهادت رسیدن تعدادی از دانش‌آموزان بی‌گناه، مطلبی خوانده‌اید؟
در این مورد تحقیقی تهیه و در کلاس ارائه کنید.

برای مطالعه

مراکز علمی و نقش مشاهیر آذربایجان در تداوم فرهنگ ایرانی و اسلامی

آذربایجان شرقی، در طول تاریخ پرافتخار خود، پیوسته مرکز ترویج علم و هنر و خاستگاه بزرگان فرهنگ و ادب و پناه‌گاه فرهیختگان نامی این کشور بوده است. گفته می‌شود زرتشت در آذربایجان مبعوث شد و دین توحیدی خود را در این محل عرضه داشت. زرتشت اهورا مزدا را خداوند یکتا و توانا معرفی می‌کرد و با اصول سه‌گانه دینی خود «گفتار نیک و کردار نیک و پندار نیک» ایرانیان را به سوی راستی و درستی و پرهیز از پلیدی و ناپاکی دعوت می‌کرد. با استقرار آتشکده «آذرگشنسب» در دوره اشکانیان و ساسانیان این سرزمین مرکز آموزش و ترویج علوم دینی ایران نیز به حساب می‌آمده است. در ادوار بعد از اسلام نیز این ایالت موقعیت علمی خود را کماکان حفظ کرد و جاذبه علمی آن موجب گرد آمدن فقها، عرفا، ادبا و شعراء از نقاط مختلف ایران در تبریز گردیده است. مؤید این افتخار علمی آذربایجان وجود گورستان خاص «مقبرة الشعراء» در این شهر است که از جلوه‌های زیبای علمی و ادبی این خطه می‌باشد. بزرگانی چون شهریار، خاقانی شروانی، انوری، ظهیرالدین فاریابی، فلکی شروانی، قطران و همام تبریزی و صدها تن دیگر، در آنجا مدفون هستند. چنان‌که پیشتر اشاره شد، در عصر مغول بزرگ‌ترین دانشگاه جهان اسلام یعنی «ربع‌رشیدی» در تبریز احداث شد که جویندگان علم از چهار سوی کشور جهت تحصیل بدانجا می‌آمدند. در عصر تیموریان و ترکمانان مدارس علمی «مظفریه» و «نصیرییه» محل تربیت علما و فضیلا بزرگی بوده‌اند. در عصر صفویه با انتقال علی‌رضا عباسی از هرات به تبریز به امر شاه اسماعیل صفوی، مکتب هنری تبریز از مکاتب معروف هنری جهان گردید. در عصر قاجاریه مدارسی دینی چون «طالبیه» «حسن پادشاه» و «صادقیه» و «مسجد جامع» از مراکز مهم آموزش علوم متداول عصر خود بودند. در تاریخ معاصر ایران تبریز در احداث تئاتر، تأسیس صنعت چاپخانه سنگی، انتشار نخستین روزنامه، اعزام دانشجویان به اروپا و ضرب سکه‌های چرخشی پیشگام بوده و نخستین مدارس جدید ایران در تبریز به همت مردانی چون میرزا حسن رشیدی و میرزا جبار باغچه‌بان ایجاد شده است. دومین دانشگاه کشور در سال ۱۳۲۶ ه.ش در تبریز احداث شده است.

پیشینه و مفاخر استان

تنها بر شمردن نام مشاهیر استان در زمینه‌های گوناگون علمی و دینی و فرهنگی، هنری و مبارزاتی که در راه اعتلای فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی منشأ خدمات ارزنده‌ای بوده‌اند، به کتابی قطور نیازمند است. چنان که مختصر شرح احوال آن مشاهیر در تذکره‌های چند جلدی نوشته شده و در اختیار همگان قرار گرفته است. در این مختصر نمی‌توان تأثیر دانشگاه ربع رشیدی، و شعرای مدفون در مقبره الشعرا، قبرستان شادباد مشایخ و چیچست زادگاه زرتشت و... را در ایجاد مراکز دینی، فرهنگی و ادبی استان و تأثیر غیر قابل انکار آن را بر فرهنگ جهانی توضیح داد. اما می‌توان نمونه‌ای از عارفان این دیار مانند شمس‌الدین محمد تبریزی، شیخ محمود شبستری تا علامه محمد حسین طباطبایی (صاحب تفسیر المیزان) و استاد محمد تقی جعفری شارح کتاب شریف نهج البلاغه و مثنوی معنوی را نام برد. همچنان که در حوزه شعر و ادبیات آثار شعری مانند قطران تبریزی، پروین اعتصامی و استاد محمد حسین شهریار کاملاً مشهود و غیر قابل انکار است. نام ستارخان سردار ملی و باقرخان سالار ملی و تأثیر آن در انقلاب مشروطیت و تأثیر انقلاب مشروطیت نه تنها در ایران بلکه در کشورهای مشرق زمین در سرلوحه کتاب‌های تاریخی قرار گرفته‌اند. هیچ کتاب تحلیلی، علمی و ریاضی نمی‌توان یافت که نام پروفیسور محسن هشترودی را با خط برجسته‌ای نوشته باشد. بنابراین نمی‌توان تمام مشاهیر استان را در اینجا نام برد. لذا به ذکر نام برخی از آنها بسنده می‌شود.

۱- حاج میرزا جواد آقا ملکی تبریزی	۲- علامه عبدالحسین احمد امینی (علامه امینی صاحب‌الغدیر)
۳- آیت الله ابوالحسن انگجی	۴- شیخ شهاب‌الدین اهری
۵- استاد ابوالحسن اقبال آذر	۶- اسماعیل امیرخیزی
۷- سردار شهید مهندس مهدی باکری (فرمانده سرافراز لشکر ۳۱ عاشورا)	
۸- مرحوم جبار باغچه‌بان	۹- سردار شهید علی تجلابی
۱۰- استاد محمدعلی تربیت	۱۱- صائب تبریزی
۱۲- میر علی تبریزی	۱۳- شهید میرزا علی ثقة‌الاسلام تبریزی
۱۴- آیت الله سید جواد خامنه‌ای (والد مکرم مقام معظم رهبری)	
۱۵- شهید شیخ محمد خیابانی (مبارز مشروطیت)	۱۶- میرزا طاهر خوشنویس
۱۷- مرحوم میرزا حسن رشديه	۱۸- سردار شهید حسن شفیع زاده
۱۹- استاد عالی نسب	۲۰- آیت الله حسین غفاری (مبارز دوران ستمشاهی)
۲۱- مرحوم ابوالقاسم فیوضات	
۲۲- آیت الله شهید محمد علی قاضی طباطبایی (شهید محراب)	
۲۳- آیت الله کوهکمری	۲۴- سردار شهید محمدحسن کسایی
۲۵- آیت الله شهید سید اسدالله مدنی (شهید محراب)	۲۶- اوحدی مراغه‌ای
۲۷- آیت الله مرعشی نجفی	۲۸- حکیم سید ابوالقاسم نباتی
۲۹- حاج حسین نخجوانی	۳۰- حاج محمد نخجوانی
۳۱- سردار شهید مرتضی یاغچیان	۳۲-

شهید قاضی طباطبایی

شهید آیت الله سید اسدالله مدنی

علامه محمد تقی جعفری

شیخ محمد خیابانی

میرزا حسن رشیدی

دکتر حسین شکویی

شهید مهدی باکری

پروفسور هشترودی

ستارخان سردار ملی

باقرخان سالار ملی

سیدجمال ترابی طباطبایی

نقّه الاسلام

جبار باغچه بان

رسام عربزاده

پروین اعتصامی

زینب پاشا

شکل ۳۲-۴- برخی از مشاهیر و مفاخر استان